

XV. ASRIN ORTALARINDA NIKSAR ŞEHRİNİN SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPISI

M. Hanefi BOSTAN*

Niksar günümüzde Tokat iline bağlı bir ilçe merkezi olup Yeşilirmak'ın en uzun kolu olan Kelkit Çayı Vadisi'nin kuzey kesiminde kurulmuştur. Denizden yüksekliği ortalama 350 metredir. Eski çağlarda inşa edilen ve Niksar kalesi adıyla anılan bir kalesi bulunmaktadır. Niksar kalesi, Çanakçı ve Maduru dereleri arasındaki tepe üzerindedir. Tarihi şehir de, önce bu iki derenin arasını dolduran Niksar kalesinin yer aldığı tepede kurulmuş, nüfusun büyümesine paralel olarak kale dışına taşmış ve özellikle de güney, batı ve doğu yönlerinde yayılarak gelişmiştir. İlçede Karadeniz iklimi ile kara iklimi arasında bir geçiş iklimi hakimdir¹.

Osmanlılardan Önce Niksar

Malazgirt Savaşı'nın hemen akabinde Dânişmendliler tarafından feth edilen Niksar², Anadolu'nun Türk ve İslâm diyarı haline gelmesinde Selçuklularla birlikte önemli rol oynayan Dânişmendli Devleti'nin başşehri idi³. Aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Taceddin Oğulları Beyliği'ne de başkentlik yapmıştır⁴.

Niksar'da Dânişmendliler'in hakimiyeti fazla sürmemiş, 1175 yılında şehir ve çevresi Anadolu Selçuklularının eline geçmiştir⁵. Bir süre Anadolu Selçuklularının idaresinde kalmıştır. 1320 yılında Anadolu'daki Moğol baskısı kısmen azalmış ve 1336'da da İlhanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bu baskı tamamen ortadan kalkmıştır⁶.

XIV. yüzyılın başlarında Niksar, Hamdullah Kazvinî'nin verdiği bilgiye göre Anadolu'daki şehirler içerisinde orta büyüklükte bir şehir olup çok

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü.

¹ Besim Darkot, "Niksar", *İslâm Ansiklopedisi (=İA)*, IX, 273; *Niksar (Dün, Bugün Yarın)*, İstanbul 1988, s. 6, 10, 14.

² Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s. 17.

³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, II, (yay. haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 1999, s. 99.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*. 3. baskı, Ankara 1984, s. 153; Sait Kofoğlu, *Taceddin Oğulları Beyliği*, İstanbul 1986 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 19.

⁵ Turan, *Aynı eser*, s. 205; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (=TDVİA)*, VIII, 472; Bahattin Keleş, "Dânişmendli-Türkiye Selçuklulari İlişkileri", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (8 Haziran 1996)*, Niksar 1996, s. 85.

⁶ Turan, *Aynı eser*, s. 217, 642, 644, 646-647, 679.

miktarda bağ ve bahçesi bulunmakta ve buralarda bol meyva yetiştirilmektedir. Yine divânîsinin yani vergi gelirlerinin 187 bin dinar olduğu ifade edilmektedir. Niksar Anadolu Selçukları döneminde “dârü'l-ikbâl” olarak anılmaktaydı⁷.

Anadolu'da Moğol baskısı kalktıktan sonra Niksar ve çevresinde Çepni boyundan olduğu kuvvetle muhtemel olan Taceddin Beğ'in hakim olduğu anlaşılmaktadır⁸. Taceddin Oğulları Beyliği, Niksar ve Canit-i Göl (Çarşamba ve Terme) yörelerinde beyliğe adını veren Taceddin Bey'in babası Doğanşah Bey (ö. 1347-1349) tarafından kurulduğu belirtilmektedir⁹.

1379 yılında Eretna Devleti'ne vergi verme yükümlülüğünü yerine getirmeyen Niksar vilâyetinin yöneticisi Taceddin Bey'i cezalandırmak için Eretna Devleti beyi Ali Beğ ve veziri Kadı Burhaneddin bir sefer düzenlemişler ancak başarılı olamamışlardır¹⁰. Kadı Burhaneddin Ahmed 1382 yılında Eretna Devleti'ne son vererek kendi adıyla anılan devleti kurmuştur. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti ile Taceddin Oğulları Beyliği arasındaki mücadele devam etmiş ve 1387 yılından itibaren Kadı Burhaneddin'e bağlı kalmak şartıyla Niksar ve çevresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir¹¹. 1392 yılında Taceddin Oğulları, Osmanlı Devleti Sultânı I. Bayezid'e tabi olmuşlardır¹². 1394 yılında Kadı Burhaneddin, Taceddin Oğulları Beyliği'nin Niksar bölgesindeki hakimiyetlerine son vermiştir¹³. Ancak bu uzun sürmemiş, 1398 yılında I. Bayezid büyük bir kuvvetle Canik bölgesine gelip buraları Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Taceddin Oğulları da Osmanlı hakimiyetini kabul etmişlerdir¹⁴.

⁷ *Nüzheti'l-Kulûb*, nşr. G. Le Strange, London 1915, s. 99. Ayr. bk. A. Zeki Velidi Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul 1931, I, s. 2; D. Krawulsky, *İrân das Reich der İlhâne*, Wiesbaden 1978, s. 407; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1990, s. 92, 102.

⁸ Niksar, Samsun, Amasya ve Kelkit havzasına hakim olan Taceddin Beğ ile Ordu ve Giresun bölgesinde hakim olan Hacı Emir Beğ'in Çepni olduklarına dâir bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1983, s. 89; *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1989, s. 122-123.

⁹ Kazım Dilcimen, *Canik Beyleri*, Samsun 1940, s. 31; Mevlüd Oğuz, “Taceddinoğulları”, *Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (=DTCFD), Ankara 1948, VI/5, s. 473.

¹⁰ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 145-148.

¹¹ Bk. Esterâbâdî, *Aynı eser*, s. 302, 313-315, 400; Kofoglu, *Aynı eser*, s. 21-38

¹² Yücel, *Aynı eser*, s. 113.

¹³ Esterâbâdî, *Aynı eser*, s. 402-403, 408.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 4. baskı, Ankara 1982, s. 298-299; Yücel, *Aynı eser*, s. 138.

Osmanlılar Döneminde Niksar

1399'da Osmanlı kuvvetleri Sivas'ı alarak Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti'ne son vermişlerdi. Böylece Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri Osmanlı hakimiyetine geçmiş oldu¹⁵. Taceddin Bey'in oğullarından Mahmud Çelebi, Osmanlı Devleti hizmetine girmiş, ancak torunu Alp Arslan oğlu Hüsameddin Hasan Bey 1402'den sonra Timur'un himayesinde eski hakimiyet bölgesinde hüküm sürmeye devam etmişti¹⁶.

Çelebi Mehmed döneminde Osmanlı kuvvetleri, 1418'de Gâvur Samsun'u ele geçirmişler ve aynı tarihte Müslüman Samsun da kendiliğinden Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Taceddin Bey Oğulları'ndan Hüsameddin Hasan Bey ve kardeşi Mehmed Yavuz Beyler'e dokunulmamış ve onlar da yine eski yerlerinde hakimiyetlerini devam ettirmişlerdir. II. Murad döneminde Amasya beylerbeyisi olan Yörgüç Paşa'nın hile ve entrikalarına dayanmayan Hüsameddin Hasan Bey ülkesinin anahtarlarını 1427 yılında Paşa'ya teslim etmiş, böylece Taceddin Oğulları'nın Niksar ve çevresindeki hakimiyetleri sona ermiştir. II. Murad, Hüsameddin Hasan Bey'e Rumeli'de bir sancağın timarını vermiştir¹⁷. Taceddin Bey'in torunu Alp Arslan oğlu Hüsameddin Mehmed Yavuz Bey hakkında sıhhatli bir bilgiye sahip değiliz. Kazım Dilcimen, Mehmed Yavuz Bey'in Hasan Bey'den önce öldüğünü kaynak göstermeden belirtmektedir¹⁸. Ancak Şehabeddin Tekindağ, Şeyh Cüneyt'in 1454 yılında Trabzon üzerine yaptığı seferde yanında Niksar emiri Taceddin oğlu Mehmed Bey'in bulunduğunu ifâde etmektedir¹⁹. Tekindağ'ın işaret ettiği şahısla, Taceddin Bey'in torunu Alp Arslan oğlu Hüsameddin Mehmed Yavuz Bey ile bir ilişkisi olup olmadığı tesbit edilememiştir.

XV. Yüzyılda Niksar İle İlgili Osmanlı Arşiv Kaynakları

XV. asrın ortalarında Niksar şehrinin sosyal ve iktisadî yapısını ortaya koymamıza yardımcı olacak iki Mufassal Tahrir Defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki 1455 (859) tarihli olup İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın Muallim Cevdet Yazmaları arasında 92 numarada kayıtlıdır. Bir fotokopisi Başbakanlık Arşivi'nde Tapu Tahrir Defterleri içinde 1083 numara-

¹⁵ Uzunçarşılı, *Aynı eser*, I, s. 299; Yücel, *Aynı eser*, s. 161.

¹⁶ Kofoğlu, *Aynı eser*, s. 43.

¹⁷ *Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman (Aşıkpaşaoğlu Tarihi)*, nşr. Atsız, İstanbul 1970, s. 121-122; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, II, yay. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara 1957, s. 601-603.

¹⁸ Bk. *Canik Beyleri*, s. 42.

¹⁹ "Trabzon", *İA*, XII/1, 460.

dadır. Bu defterde Niksar kazasının nefsi, köyleri ve mezraları hakkında bilgi verilmektedir. Niksar kazasına tabi iskân birimlerinde ikamet eden hâne ve mücerredler, bunların meslekleri, Niksar şehrinin iktisadî kapasitesi ve köylerdeki çalışma hayatını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymamızı sağlayacak materyaller bulunmaktadır. Köylerin kime timara verildiği ve bu köylerin malikâne ve divanî hisseleri belirtilmektedir. İkinci mufassal defter 1456 (860) tarihli olup Muallim Cevdet Yazmaları arasında 81 numarada kayıtlıdır. Bu defterin bir fotokopisi Başbakanlık Arşivi Tapu Tahrir Defterleri içinde 1084/2 numarada bulunmaktadır. 81 numaralı defterde Niksar kale-sinde görev yapan mülazımlardan bir kısmının timar kayıtları yer almaktadır. Bu defterlerin dışında yer yer Başbakanlık Arşivi'nde bulunan XV ve XVI. yüzyıla ait Niksar ile ilgili kayıtlar da konunun aydınlanması için kullanılacaktır.

Niksar'ın İdârî Yapısı

Niksar idârî yapı olarak Anadolu Selçukluları döneminde olduğu gibi²⁰, Osmanlılar döneminde de kadı tarafından idâre edilen bir kaza idi²¹. Bazı kayıtlarda Niksar için nâhiye ıstılahı kullanılıyorsa da bunun daha ziyâde askerî ve timar birimini ifâde için kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim nâhiye ıstılahının geçtiği kayıtlar genelde ya Timar Defterleri ya da timar tevcihi ile ilgili mühimmelerdir²². 1455 tarihli tahrirde Niksar için kullanılan “vilâyet” ıstılahı²³ kaza manasında olmalıdır. Zira bu tarihte Niksar'a şehirdeki mahalleler ve köyler dışında başka bir idârî birim bağlı değildir.

XV. yüzyılda Niksar kazası Sivas sancağına, dolayısıyla Rum Eyaletine bağlı bulunmaktaydı²⁴. Kazada kadının dışında subaşı (zaîm), ser-asker, dizdar ve kethüda gibi görevliler vardı²⁵.

²⁰ II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1284) döneminde Niksar'ın kadısı Bedreddin Kazvinî idi (bk. Aksarayî, *Aynı eser*, s. 90). Niksar'ın Anadolu Selçuklularından önce de (Dânişmendîler döneminde) kadılık olduğu belirtilmektedir (bk. Baykara, *Aynı eser*, s. 102).

²¹ Başbakanlık Arşivi (=BA), *Tapu Tahrir Defteri* (=TD), nr. 98, s. 4, 179; TD, nr. 387, s. 547; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK.KKA), TD, nr. 10, s. 7/b; TD, nr. 583, s. 51/b; *Mühimme Defteri*, (=MD), XIX, 176/370; MD, XXVI, 216/612; MD, XXXVI, 332/878; MD, XLVI, 294/675; MD, LXI, 83/206; *Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi* (=A. RSK), nr. 1547, s. 5; Tayyib Gökbilgin, “XV. ve XVI. Asırlarda Eyâlet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi* (=VD), İstanbul 1965, VI, s. 54.

²² BA, TD, nr. 41, s. 5, 28; TD, nr. 54, s. 96; TD, nr. 95, s. 66; *Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi* (=MAD), nr. 29, s. 10/a, 10/b; MD, IV, 138/1409; MD, VIII, 129/1475; MD, L, 25/106.

²³ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı-Muallim Cevdet Yazmaları (=İBAK.MC), TD, nr. 92, s. 1.

²⁴ Gökbilgin, “XV ve XVI. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, VD, VI, s. 51-61.

Niksar Şehrinin Mahalleleri ve Nüfusu

1455 tarihli tahrir kayıtlarına göre, Niksar şehrinde 19 mahalle mevcut olup bunların 17'si Müslüman Türkler'e, biri Ermeniler'e, biri de Rumlar'a ait bulunuyordu. Müslüman mahallelerinde 411'i hâne ve 33'ü mücerred olmak üzere tahminî 2088 kişi ikamet ederken, Ermeni mahallesinde de 215 (43 hâne) kişi yaşıyordu²⁶.

Tablo: I

1455'te Niksar Şehrinin Mahalleleri ve Nüfusları

Mahallenin Adı	Hâne	Mücerred	Tahminî Nüfus	Müslüman Nüfus İçindeki Yüzdesi (%)	Şehir Nüfusu İçindeki Yüzdesi (%)
Hoca	22	8	118	5.65	4.31
Mescid-i Hacı İbrahim	28	4	144	6.89	5.26
Bahaeddin	18	-	90	4.31	3.29
Hacı Yahşi (Kasap)	30	3	153	7.32	5.59
Ahî Pehlivan	36	-	180	8.62	6.58
Hacı Uğurlu	33	-	165	7.90	6.03
İne Hoca	18	-	90	4.31	3.29
Pazarcık	34	2	172	8.23	6.29
Mescid-i Kemal	25	3	128	6.13	4.68
Mescid-i veled-i Kadı Seydi	14	-	70	3.35	2.56
Kopuzcu	30	1	151	7.23	5.52
Medrese	4	1	21	1.00	0.76
Melik Dânişmend	25	4	129	6.17	4.72
Ahî Şahin	8	-	40	1.91	1.46
Mescid-i Hacı Eskici	37	6	191	9.14	6.98
Mescid-i Yakup Şah Bey	27	-	135	6.46	4.93
Hankah	4	1	21	1.00	0.76
Muaflar Zümresi*	15[18]	-	90	4.31	3.29
Müslüman Nüfus Toplamı	411	33	2088	100	76.39
				Hristiyan nüfus İçindeki Yüzdesi (%)	Şehir nüfusu İçindeki Yüzdesi (%)
Kilise-i Simavn	86	-	430	66.66	15.73
Manzero (Mavradi)	43	-	215	33.33	7.86
Hristiyan Nüfus Toplamı	129	-	645	100	23.60
ŞEHİR NÜFUS TOPLAMI	540	33	2733	-	100

* Bunlar ayrı bir mahalle teşkil etmeyip muhtemelen müslüman mahalleleri içinde dağınık olarak otur-maktaydı.

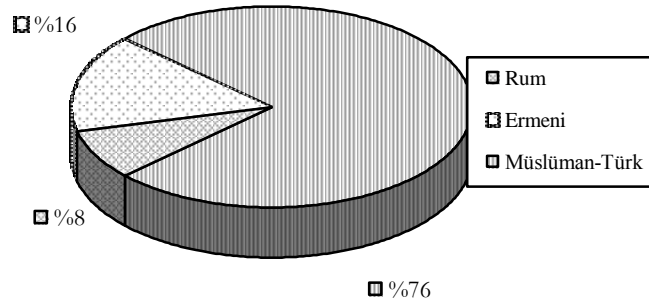
²⁵ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 14, 21, 102; BA, TD, nr. 41, s. 3, 28.

²⁶ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 1-14.

Yaklaşık 2730 kişiden meydana gelen²⁷ şehir nüfusunun % 76'sını müslümanlar ve % 24'ünü de zimmîler teşkil ediyordu. Zimmîlerin % 67'si Ermeniler'den, % 33'ü de Rumlar'dan meydana geliyordu.

Grafik: I

1455'te Niksar Şehrinde Nüfusun Dağılımı

1455 yılında Niksar şehrinde bulunan 19 mahalleden en fazla nüfus bir Ermeni mahallesi olan Simavn Kilisesi mahallesinde ikamet ediyordu. Şehirdeki mahallelerden Manzero (Mavradi)²⁸ adlı Rum mahallesi nüfus yoğunluğu bakımından ikinci sırayı, müslüman mahallelerinden olan Hacı Eskici Mescidi üçüncü, Ahî Pehlivan dördüncü, Pazarcık da beşinci sırayı teşkil ediyordu. Nüfus yoğunluğu bakımından en az nüfusun bulunduğu mahallelerin başında Hankah, Medrese ve Ahî Şahin isimli mahalleler yer alıyordu²⁹.

1455 yılı tahrir kayıtlarına göre, şehirde mevcut 19 mahalleden dördünün (Kemal Mescidi Mahallesi, Kadı Seydioğlu Mescidi mahallesi, Hacı

²⁷ Hâne, beş kişi olarak ele alınmıştır. Hâne hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası (=TM)*, İstanbul 1953, X, s. 11-12; Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi (=TD)*, İstanbul 1979, 32, s. 331-348; Halil İnalçık, "XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, Ankara 1960, XXIV/93, s. 45; Faruk Sümer, "Kayı", *İA*, VI, 461.

²⁸ Bu mahalle 1455 tarihli tahrirde *Manzero* olarak kaydedilmiş olup (bk. İBAK. MC, *TD*, nr. 92, s. 13), daha sonraki tahrirlerde *Mavradi* adıyla kaydedilmiştir (bk. BA, *TD*, nr. 54, s. 100; *TD*, nr. 387, s. 547). 1574 tarihli tahrirde ise "Mahalle-i Nasraniyan-ı Rumiyan" olarak zikredilmiştir (bk. TK. KKA, *TD*, nr. 10, s. 12/a).

²⁹ Bk. Tablo: I.

Eskici Mescidi mahallesi, Yakup Şah Mescidi mahallesi) adını mahallede bulunan mescitten, birinin de kiliseden aldığı görülmektedir³⁰. Şehirdeki Melik Dânişmend, Ahî Pehlivan, Ahî Şahin ve Hânkah adlı mahallelerin adlarını aynı mahallelerde bulunan hânkahlardan (zâviyelerden) aldıkları anlaşılmaktadır³¹. Medrese mahallesi de muhtemelen Darü'l-hayr medresesinden adını almıştır. Hacı İbrahim Mescidi mahallesi adını aynı mahallede yaşayan Hacı İbrahim'den³², Bahaeddin mahallesi de Bahaeddin adlı şahıstan³³, Kasap Hacı Yahşi mahallesi ise aynı mahallede ikamet eden Hacı Yahşi'den aldığı görülmektedir³⁴.

1455 tarihli tahrir verilerine göre, Niksar şehrine başka kazalardan gelip yerleşenlere rastlanmaktadır. Bunların sayısı fazla olmamakla beraber, şehre başka şehir ve kasabalardan nüfusun yerleşmesi Niksar şehrinde içe yönelik bir iskân siyasetinin takip edildiğini göstermektedir. Bu tarihte Niksar şehrine, Karahisar'dan 5'i müslüman ve 1'i de hristiyan olmak üzere 6 hâne, Koyluhisar ve Hilvan'dan birer müslüman hâne, Erzincan'dan 5'i hristiyan 2'si de müslüman olmak üzere 7 hâne ve Canik'ten 1 müslüman hânenin yerleştiği tesbit edilmektedir³⁵. 1455'te Niksar şehrine başka şehir ve kasabalardan gelip yerleşenlerin toplam şehir nüfusu içindeki nisbetleri yaklaşık olarak % 3'lük bir orana tekabül etmekteydi.

Şehirdeki Sosyal-Dinî Yapılar ve Sosyal Zümreler

XV. Yüzyıl Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre, Niksar şehrinde 11 hânkah, 5 mescid, 4 medrese ve 1 kale bulunmaktaydı. Tablo: I'de görüldüğü gibi mahallelerden biri Hânkah adını taşımaktaydı. Şehirdeki diğer hânkahların (zâviyelerin) adlarının Melik Dânişmend, Ahî Pehlivan, Ahî Nahcivan, Ahî Şahin, Darü'l-hayr, Kalenderhâne, Sungur, Halife, Ahî Şeyh Ahmed ve Budak olduğu görülmektedir³⁶. Şehirde var olan beş mescid mahallelere adlarını vermişti. Bunlar Hacı İbrahim mahallesi mescidi, Kemal mahallesi mescidi,

³⁰ Bk. Tablo: I.

³¹ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 10.

³² *Aynı defter*, s. 2.

³³ *Aynı defter*, s. 2.

³⁴ *Aynı defter*, s. 3.

³⁵ *Aynı defter*, s. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 12.

³⁶ *Aynı defter*, s. 10.

Kadı Seydioğlu mahallesi mescidi, Hacı Eskici mahallesi mescidi ve Yakup Şah mahallesi mescidi idi³⁷. XV. asırda Niksar şehrinde bulunan dört medresenin adları şöyle idi: Dârü'l-hayr, Yağlıbasan, Şehinşah ve Melik İsmail³⁸.

Niksar kalesi, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, sağlam yapılı bir kaledir. Kalenin çevresi 560 adım olup, altı köşeli, yer yer gedikleri ve üç kapısı bulunmaktaydı. Bu kapıların doğuya, batıya ve güneye baktığı belirtilmektedir. XVII. yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi kale içinde üçyüz kadar ev ve anbar, bir cebehâne, kiliseden bozma bir caminin varlığından söz etmektedir. Kalede görev yapan dizdar ve neferlerin kalede oturduğuna ve kale neferlerinin sayısının fazla olmadığına işaret etmektedir³⁹.

1455 yılı kayıtlarına göre, Niksar kalesinde biri dizdâr, ikisi çeribaşı, onu topçu ve otuzu da kale neferi olmak üzere toplam 43 nefer görev yapmaktaydı⁴⁰. Bunlara kaledeki görevlerinden dolayı timar tahsis edilmişti. 1456 (860) tarihli tahrir defterinde Niksar kalesinde görev yapan 9 nefer mülâzımın timarına rastlanmaktadır⁴¹.

Kale görevlileri 1455'te Niksar şehrinde bulunan sosyal zümrelerin % 20'sini teşkil etmekteydi. Bu tarihte şehirde 39 ayrı görev ve ünvana sahip zümrelerin sayısı 215 neferden ibaretti. Bunlar, kale görevlileri ve şehir idarecileri ile birlikte toplam 616 neferden oluşan şehir nüfusunun yaklaşık % 35'ini oluşturuyordu.

---

³⁷ Bk. Tablo: I.

³⁸ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 10, 11.

³⁹ Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 100.

⁴⁰ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 62/a, 62/b, 63/a, 74, 85, 87, 90, 91.

⁴¹ İBAK. MC, TD, nr. 81, s. 40, 42.

Tablo: II

XV. Yüzyılda Niksar Şehrindeki Sosyal Zümrelerin Görev ve Ünvanları

Sosyal Zümreler	Müslim	Gayr-i Müslim	Nefer Toplamı	Nefer olarak Şehir Nüfusu İçindeki Oranları (%)
Ağa	1	-	1	0.16
Ahî	4	-	4	0.64
Ârif	1	-	1	0.16
Ârif şâkirdi	1	-	1	0.16
Âşık	1	-	1	0.16
Âzâde (hür)	1	-	1	0.16
Baba	1	-	1	0.16
Bey	2	-	2	0.32
Çeribaşı	2	-	2	0.32
Derviş	5	-	5	0.81
Divâne	4	-	4	0.64
Dizdâr	1	-	1	0.16
Fakih	21	-	21	3.40
Garîb	19	2	21	3.40
Hacı	20	-	20	3.24
Hatip	2	-	2	0.32
Hoca	2	-	2	0.32
İmam	9	-	9	1.46
Kadı	1	-	1	0.16
Keşiş	-	4	4	0.64
Kethüda	1	-	1	0.16
Köçek	1	1	2	0.32
Köse	1	-	1	0.16
Mevlânâ	9	-	9	1.46
Muarrif	1	-	1	0.16
Müderriş	2	-	2	0.32
Müezzin	3	-	3	0.48
Mülâzım (kale)	27	3	30	4.87
Naib	1	-	1	0.16
Pir	21	-	21	3.40
Ser-asker	1	-	1	0.16
Ser-muhassıl	1	-	1	0.16
Seyyid	1	-	1	0.16
Sipahi	2	-	2	0.32
Eski sipahi	1	-	1	0.16
Sofî	7	-	7	1.13
Subaşı (zaim)	1	-	1	0.16
Şeyh	16	-	16	2.59
Topçu	10	-	10	1.62

1455 yılında şehirdeki ictimaî zümrelerin yaklaşık % 5'i zimmîler, % 95'i de müslümanlardan meydana geliyordu. Tablo: II'de görüldüğü üzere baba, derviş, fakîh, hacı, hatip, hoca, imam, keşiş, mevlânâ, muarriif, müezzin, pîr, seyyid, sofi ve şeyhlerden oluşan kalabalık bir dinî zümre şehirde ikamet ediyordu. Bunların içinde Bahaeddin mahallesinde oturan Baba Şems dikkat çekmektedir⁴². Dinî zümreler nefer olarak şehir nüfusunun yaklaşık % 20'sini teşkil ediyordu. Kadı, naib, kethüda, ser-asker ve subaşidan oluşan idareci zümre kale görevlileri ile birlikte yaklaşık % 8'lik bir orana tekabül ediyordu. Şehir merkezinde oturan iki sipahi ve bir eski sipahiye rastlanmaktaydı⁴³. Şehir nüfusu içinde biri ağa ve biri de bey diye anılan ileri gelenlerin yanında dört divâne ve yirmibir nefer garîb diye anılan düşkünler zümresine de tesadüf edilmektedir. Düşkünler zümresi şehir nüfusunun yaklaşık % 4'ünü teşkil ediyordu. Yirmibir nefer garîbin 2 neferi zimmî, ondokuz neferi de müslümandı⁴⁴. 1455'te yalnız bir nefer azâdeye yani köle iken hürriyete kavuşana rastlanmaktadır⁴⁵. 1455 yılı kayıtlarına göre şehirde iki nefer müderris, birer nefer ârif, ârif şâkirdi ve ser-muhassılın varlığı söz konusudur. Bunların dışında şehirdeki ictimai zümreler içinde dört nefer ahî, biri müslüman ve biri de gayr-i müslim 2 nefer köçek, birer nefer âşık ve köse dikkat çekmektedir⁴⁶. Tablo: II'de görülen 215 neferden, idareci ve kale görevlileri zümreleri dışındaki 15 neferin çeşitli vergilerden muaf tutularak muaf zümresi içinde kaydedildiği görülmektedir⁴⁷.

Niksar şehrinde müslüman kişi adı olarak 173 ayrı şahıs adı, 76 ayrı baba adı kullanılmıştır. Zimmî nüfusun içinde de 102 ayrı kişi adı ve 46 ayrı baba adının kaydedildiği görülmektedir⁴⁸. Şehirdeki müslüman kişi ve baba adları ile zimmîlerin baba adları bu kadar değildir. 1455 tarihli Tahrir Defteri'nin ilk sayfalarının bir kısmı tahrip olduğundan⁴⁹ ve kişilerin bir kısmının baba adı zikredilmediğinden şehirdeki bütün isimleri tesbit etmek mümkün olmamaktadır⁵⁰. Defterin bazı sayfalarının tahrip olmasından dolayı 15 nefer şahıs ve baba ismi tesbit edilememiştir. Yine 316 nefer müslümanın ve 66 nefer gayr-i müslimin baba adı yazılmamıştır.

⁴² İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 3.

⁴³ Bk. Tablo: II.

⁴⁴ Tablo: II.

⁴⁵ Ahmed âzâde daha önce Kutbuddin adında birinin kölesi idi (bk. İBAK. MC, TD, nr. 81, s. 7).

⁴⁶ Bk. Tablo: II.

⁴⁷ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 10-11.

⁴⁸ Bk. Tablo: III, IV.

⁴⁹ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 1-2.

⁵⁰ Aynı defter, s. 1-14.

Tablo: III'de görüldüğü gibi müslüman şahıs isimleri içinde Mehmed adını taşıyanlar % 7.45'lik oranla birinci sırayı almaktadır. Müslüman şahıs ismi olarak Mehmed adı dışında yaygın olarak kullanılan şahıs isimleri Ahmed (% 4.89), Hasan (% 3.96), Ali (% 3.72), Yusuf (% 3.49), Halil (% 3.49), Hamza (% 3.26), İbrahim (% 3.26), Hüseyin (% 2.33), Mahmud (% 2.33), Pir Mehmed (% 1.63) ve Mustafa (% 1.39) idi. 1455'te Niksar şehrindeki müslüman şahıs isimleri içinde Ali Baba, Baba Şems, Bâbek, Bektaş, Ebulmüslim, Emir Şâh, Hızır Şâh, İvaz Şâh, Şâh Suret, Yusuf Şâh gibi isimler dikkat çekmektedir.

Hacı Nalband, Hâkî, Hakkakî, Hallac, Kasap, Keşşer, Nalband gibi mesleklerin şahıs adı veya baba adı olarak kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca bir hayvan ismi olan Karga'nın baba adı olarak kullanılması ilgi çekmektedir. 1455 yılı Niksar şehri kayıtlarına göre şehirde yaygın olarak kullanılan baba adlarının başında Ahmed (% 4.42), Mahmud (% 4.42), Mehmed (% 3.53), Hüseyin (% 3.53), İnebey (% 2.65) ve Menteşe (% 2.65) gelmektedir.

Tablo: III.
Niksar Şehri Müslüman Kişi Adları (1455)

ADLAR	Kişi Adı		Baba Adı	
	Aded	Oran (%)	Aded	Oran (%)
Abdi Derviş	1	0.23	1	0.88
Abdulcabbar	1	0.23	-	-
Abdulgarip	1	0.23	-	-
Abdullah	3	0.69	-	-
Abdurrezzak	1	0.23	-	-
Abdülkerim	2	0.46	-	-
Adabek	1	0.23	-	-
Ahî Ali	1	0.23	-	-
Ahî Şeyh Ahmed	1	0.23	-	-
Ahî Melikşah	-	-	2	1.76
Ahmed	21	4.89	5	4.42
Ahmed Şeyh	1	0.23	-	-
Ali	16	3.72	2	1.76
Ali Baba	-	-	1	0.88
Ali Bey	2	0.46	1	0.88
Ali Fakih	2	0.46	-	-
Ali Sofî	-	-	1	0.88
Ali Yörgüç	-	-	1	0.88

Ârif	1	0.23	-	-
Aşık Ahmed	1	0.23	1	0.88
Aykut	3	0.69	-	-
Baba Şems	1	0.23	-	-
Bâbek	1	0.23	-	-
Bağban	-	-	1	0.88
Bahaeddin	1	0.23	1	0.88
Bayezid	1	0.23	-	-
Bayram	3	0.69	-	-
Bayram Bey	1	0.23	-	-
Behşayış	1	0.23	1	0.88
Bektaş	1	0.23	-	-
Burhan	-	-	1	0.88
Cafer	1	0.23	-	-
Cenşid	1	0.23	-	-
Dede	1	0.23	1	0.88
Divane	-	-	1	0.88
Durmuş	2	0.46	-	-
Ebubekir	1	0.23	-	-
Ebulmüslim	1	0.23	1	0.88
Eğlence	1	0.23	-	-
Elvan	1	0.23	-	-
Emir Seyyid	2	0.46	-	-
Emir Şâh	1	0.23	-	-
Emirze	1	0.23	-	-
Emrah	1	0.23	-	-
Eyüp	1	0.23	-	-
Fazlullah	1	0.23	-	-
Feruhşad Ahî	1	0.23	-	-
Fethü'l-edeb	-	-	1	0.88
Fethullah	1	0.23	-	-
Garib	-	-	1	0.88
Gazi	-	-	1	0.88
Gâzur	-	-	1	0.88
Genç Evlâ	1	0.23	-	-
Gülban	1	0.23	-	-
Hacı	4	0.93	2	1.76
Hacı Ahmed	3	0.69	1	0.88
Hacı Ali	3	0.69	1	0.88

Hacı Ârif	1	0.23	-	-
Hacı Aykut	1	0.23	-	-
Hacı Bayezid	2	0.46	-	-
Hacı Halil	-	-	1	0.88
Hacı İbrahim	3	0.69	-	-
Hacı İsmail	1	0.23	-	-
Hacı Mahmud	1	0.23	1	0.88
Hacı Mehmed	1	0.23	-	-
Hacı Mihmad	1	0.23	-	-
Hacı Murad	-	-	1	0.88
Hacı Müezzîn	-	-	1	0.88
Hacı Nalband	1	0.23	-	-
Hacı Seydî	1	0.23	-	-
Hacı Şuayip	1	0.23	-	-
Hacı Velid	1	0.23	-	-
Hacı Yahşi	1	0.23	-	-
Hacı Yusuf	-	-	1	0.88
Hacı Zekerîyya	1	0.23	-	-
Hâki	1	0.23	-	-
Hakkakî	1	0.23	-	-
Halife	1	0.23	-	-
Halil	15	3.49	3	2.65
Hallac	-	-	1	0.88
Hamza	14	3.26	1	0.88
Hasan	17	3.96	4	3.53
Hayreddin	2	0.46	-	-
Hayyam	1	0.23	-	-
Hıdır	1	0.23	-	-
Hızır	6	1.39	-	-
Hızır Şâh	1	0.23	1	0.88
Hoca Seydî	1	0.23	-	-
Hoca Sinan	1	0.23	-	-
Hüseyin	10	2.33	4	3.53
Hüssam	4	0.93	-	-
İbrahim	14	3.26	1	0.88
İdris	2	0.46	-	-
İlyas	4	0.93	2	1.76
İnebey	1	0.23	3	2.65
İsa	2	0.46	-	-

İshak	2	0.46	-	-
İskender	3	0.69	-	-
İsmail	3	0.69	-	-
İsrail	1	0.23	-	-
İvaz	1	0.23	-	-
İvazşah	1	0.23	-	-
Karga	-	-	1	0.88
Kasap	-	-	2	1.76
Kasım	2	0.46	-	-
Kefşger	-	-	2	1.76
Kemal	1	0.23	-	-
Kemaleddin	-	-	1	0.88
Lutfullah	1	0.23	-	-
Mahmud	10	2.33	5	4.42
Mahsun	1	0.23	-	-
Mehmed	32	7.45	4	3.53
Memi	1	0.23	1	0.88
Menteşe	3	0.69	3	2.65
Mesud	-	-	1	0.88
Meşayih	1	0.23	-	-
Mevlânâ Ali Paşa	1	0.23	-	-
Mevlânâ Bedreddin	1	0.23	-	-
Mevlânâ Hacı	2	0.46	-	-
Mevlânâ Hasan	1	0.23	-	-
Mevlânâ Mehmed	1	0.23	-	-
Mevlânâ Pîrî	1	0.23	-	-
Mevlânâ Veli	1	0.23	-	-
Mevlânâ Yakup	1	0.23	-	-
Mihmad	1	0.23	2	1.76
Muhib	1	0.23	-	-
Muhsin	1	0.23	-	-
Mukaddem	1	0.23	-	-
Murad	2	0.46	1	0.88
Musa	3	0.69	-	-
Mustafa	6	1.39	1	0.88
Mübarek	-	-	1	0.88
Müstecab	1	0.23	1	0.88
Nalband	-	-	1	0.88
Nebi Dede	1	0.23	-	-

Nureddin	-	-	2	1.76
Oruç	-	-	2	1.76
Oruç Bey	1	0.23	1	0.88
Osman	1	0.23	-	-
Ömer	2	0.46	2	1.76
Pir Ahmed	3	0.69	2	1.76
Pir Ali	5	1.16	-	-
Pir Gazi	1	0.23	-	-
Pir Hasan	2	0.46	-	-
Pir Mahmud	3	0.69	1	0.88
Pir Mehmed	7	1.63	-	-
Pir İvaz	1	0.23	-	-
Pirî	1	0.23	1	0.88
Polandi (?)	-	-	1	0.88
Ramazan	2	0.46	-	-
Resul	4	0.93	1	0.88
Rükneddin	1	0.23	1	0.88
Sadaka	2	0.46	1	0.88
Sadi	1	0.23	-	-
Sadık	1	0.23	-	-
Said	1	0.23	-	-
Salih	1	0.23	1	0.88
Salur	1	0.23	-	-
Seraceddin	-	-	1	0.88
Seydî	3	0.69	-	-
Seydî Ali	6	1.39	-	-
Seydî Ali Ahî	1	0.23	-	-
Seydî Mehmed	1	0.23	-	-
Seyyid Ahmed	1	0.23	-	-
Seyyid Halil	1	0.23	-	-
Sofi	1	0.23	1	0.88
Süleyman	5	1.16	1	0.88
Şadgeldi	1	0.23	-	-
Şah Suret	1	0.23	-	-
Şemseddin	1	0.23	-	-
Şerafeddin	2	0.46	-	-
Şeyh Abdullah	1	0.23	-	-
Şeyh Ahmed	3	0.69	2	1.76
Şeyh Cura Bey	1	0.23	-	-

Şeyh Döndü	-	-	1	0.88
Şeyh Hasan	2	0.46	-	-
Şeyh Hüseyin	1	0.23	-	-
Şeyh Mehmed	2	0.46	-	-
Şeyh Mihmad	1	0.23	1	0.88
Şeyh Pir Ahmed	1	0.23	-	-
Şeyh Mahmud	2	0.46	1	0.88
Tahir	3	0.69	-	-
Tanrıvermiş	1	0.23	-	-
Tatlu (?)	1	0.23	-	-
Tayyip	2	0.46	1	0.88
Tebekrük	1	0.23	-	-
Teslîm	1	0.23	-	-
Turgut	1	0.23	-	-
Tursun	1	0.23	-	-
Ümmet	2	0.46	-	-
Ümmet Ağa	1	0.23	1	0.88
Veli	2	0.46	-	-
Velid	4	0.93	-	-
Veysi	1	0.23	-	-
Yahşi	1	0.23	-	-
Yahya	2	0.46	-	-
Yakub	3	0.69	-	-
Yenisey (?)	1	0.23	-	-
Yolcu	1	0.23	-	-
Yusuf	15	3.49	2	1.76
Yusuf Şâh	-	-	2	1.76
Yunus	1	0.23	1	0.88
Zahid	1	0.23	-	-
Toplam	429	100	113	100

Tablo: IV'te görüldüğü üzere Niksar şehrindeki gayr-i müslimlerin yaygın olarak kullandıkları şahıs isimlerinin başında Todos, Serkis, Esfirador, Manderus, Mirabid gelmekteydi. Gayr-i müslim baba adı olarak Çöplü, Todos, Keşiş, Ayvati, Kostandil, Serkis, Şehriyar ve Vasıl adlarının yaygın olduğu görülmektedir. Gayr-i müslim kişi ve baba adları içinde Aslan, Bahadır, Civan, Çakmak, Çöplü, Emin, Emînüddin, Emir, Emir Bey, Emir Dun, Emir Şah, Gürtemur, İskender, Karaca, Murad, Murad Şah, Oruc, Sadaka, Şakird, Şehriyar, Tanrıvermiş, Tohumluk, Yadigar, Zâkir-i Küçük, Zekât gibi Türk adları dikkat çekmektedir. Bunlar gayr-i müslim şahıs adları içinde önemli bir orana sahipti. Bu isimler içinde az da olsa Karaca ve Şahin gibi hayvan isimlerinin kişi ve baba adı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo: IV.
Niksar Şehri Gayr-i Müslim Kişi Adları

ADLAR	Kişi Adı		Baba Adı	
	Aded	Oran (%)	Aded	Oran (%)
Abraham	1	0.77	1	1.58
Agnad	1	0.77	-	-
Akvit (?)	2	1.55	1	1.58
Andranikos	1	0.77	-	-
Anderos	1	0.77	-	-
Anhavlık (?)	1	0.77	-	-
Aslan	2	1.55	-	-
Aslıbaron	2	1.55	1	1.5
Aslmah	2	1.55	1	1.58
Aydın	1	0.77	-	-
Ayvat	7	5.42	1	1.58
Ayvati	-	-	2	3.17
Bahadır	-	-	1	1.58
Bedros	1	0.77	1	1.58
Bendaşir	1	0.77	-	-
Civan	1	0.77	-	-
Çakmak	-	-	1	1.58
Çöplü	1	0.77	5	7.93
David	2	1.55	1	1.58
Egric	1	0.77	-	-
Emin	-	-	1	1.58
Emînüddin	2	1.55	-	-
Emir	2	1.55	1	1.58
Emir Bey	1	0.77	-	-
Emir Dun	1	0.77	-	-
Emir Şah	-	-	1	1.58
Evnik	1	0.77	1	1.58
Eruz	1	0.77	-	-
Esfirador	5	3.87	1	1.58
Esteban	2	1.55	-	-
Evran	2	1.55	-	-
Evik Baron	2	1.55	-	-
Frenk	1	0.77	-	-
Gevzani	1	0.77	-	-
Girgor	2	1.55	1	1.58
Girgoros	1	0.77	1	1.58
Giranid	1	0.77	-	-
Gorgor	1	0.77	-	-

Gürtemur	1	0.77	1	1.58
İlbey	1	0.77	-	-
İlmit	1	0.77	-	-
İsimsiz*	3	2.32	-	-
İskender	2	1.55	-	-
İstavranos	2	1.55	-	-
İstavri	1	0.77	-	-
Kaladar	1	0.77	-	-
Karaca	1	0.77	1	1.58
Keşiş	-	-	3	4.76
Kireki	2	1.55	-	-
Kiraküs	1	0.77	-	-
Kostas	1	0.77	-	-
Kostandil	1	0.77	2	3.17
Logök (?)	-	-	2	3.17
Manol	1	0.77	-	-
Manderus	3	2.32	1	1.58
Markos Keşiş	1	0.77	-	-
Mavroz	1	0.77	-	-
Mendavik	1	0.77	1	1.58
Mıgırdic	1	0.77	1	1.58
Mihabit	2	1.55	-	-
Mihal	1	0.77	1	1.58
Mihail	1	0.77	1	1.58
Minrar (?)	1	0.77	1	1.58
Mirabid	3	2.32	-	-
Mizbaron	1	0.77	-	-
Mirçir	1	0.77	-	-
Misafror	1	0.77	-	-
Murad	1	0.77	-	-
Murad Şah	1	0.77	-	-
Nikola	1	0.77	-	-
Nikodas	1	0.77	-	-
Ognas (?)	1	0.77	-	-
Ohannes	2	1.55	1	1.58
Ohannes Keşiş	1	0.77	-	-
Oruc	-	-	1	1.58
Ovanis	2	1.55	-	-
Papa	-	-	1	1.58
Pavli	1	0.77	-	-
Sadaka	1	0.77	-	-
Serkis	4	3.10	2	3.17

Simavun	1	0.77	1	1.58
Siron (?)	1	0.77	-	-
Şahak Keşiş	1	0.77	-	-
Şamir (?)	1	0.77	1	1.58
Şeyriyar	-	-	2	3.17
Tanrıvermiş	-	-	1	1.58
Todos	5	3.87	5	7.93
Todor	1	0.77	-	-
Tohumluk	1	0.77	-	-
Toros	2	1.55	1	1.58
Varnor	-	-	1	1.58
Vasil	-	-	2	3.17
Vasilekos	-	-	1	1.58
Yadigar	1	0.77	-	-
Yanos	1	0.77	-	-
Yorgi	1	0.77	-	-
Yosef	2	1.55	1	1.58
Zakir-i Küçük	-	-	1	1.58
Zekat (?)	1	0.77	1	1.58
Zornik	1	0.77	-	-
Zorvar (?)	2	1.55	1	1.58
TOPLAM	129	100	63	100

* İsmi kaydedilmeyen gayr-i müslimlerin isimleri tahrirde Şâkird-i Emin, birâder-i Yusuf ve veled-i Çakmak olarak geçmektedir.

Şehrin İktisadî Vaziyeti

Niksar, Osmanlı Devleti döneminde sol kol güzergahı üzerinde bulunuyordu⁵¹.

Niksar şehrinin ticaret hacmi ve iktisadî kapasitesi konusunda bize rakamlarla bilgi veren şehrin vergi kategorileridir. 1455 yılı kayıtlarına göre şehirdeki vergi kategorileri şunlardır: Boyahâne mukata'ası, ispençe, mey-hâne mukata'ası, şehir niyâbeti, bağ, bahçe ve değirmen vergisi mukata'ası, dibekhâne, tereyağı vergisi ve av hayvanları yuvaları vergileri. Şehrin vergi gelirleri toplamı 28.035 akçadan ibaretti. Bu vergi gelirleri toplamı şu kalemlerden oluşmaktaydı: Boyahâne, mahsulat ve gallat-ı pazar 7.000 akça, gayr-i müslimlerden alınan hâne-i cizye 3225 akça⁵², meyhâne mukata'ası

⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 96, dpn. 647.

⁵² 1455 tarihli defterde "hâne-i cizye" olarak kaydedilen gelir 3.200 akça kaydedilmekle beraber hâne sayısı 129 olduğundan ve muaf zümre kaydedilmediğinden hristiyan halktan alınan cizye toplamı 3.255 akça olması gerekmektedir. Zira hâne başına 25 akça cizye alındığı belirtilmektedir (*Aynı defter*, s. 11). Hristiyan halktan hâne başına alınan cizye

7.000 akça, şehir niyâbeti, bağ, bahçe ve değirmen vergisi mukata'ası 9.000 akça, dibekhâne vergisi 200 akça, tereyağı satışından alınan vergi 800 akça ve av hayvanları yuvaları için alınan vergi 810 akça⁵³ 1455'te Niksar şehrinde 1 boyahâne, 1 dibekhâne, 10 kıta değirmen, 1 meyhâne ve 1 pazarın yanısıra 11 hânkah bulunmaktaydı⁵⁴.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere şehrin çevresi bağ ve bahçelikti. Hatta az da olsa tarımla uğraşanlar da vardı. Nitekim 1455 tarihli kayıtlarda 3 hâne ekinli, 1 hâne tam çift ve 1 hâne de yarım çift olarak kaydedilmiştir⁵⁵.

Şehirde yaşayanların mesleklerine gelince, 1455'te şehirde 33 ayrı meslek sahibine rastlanmaktadır. Kale görevlileri hariç toplam 573 neferden oluşan şehir nüfusunun 142 kişisinin yani yaklaşık % 25'inin geçimlerini nasıl sağladıkları, hangi mesleği icra ettiklerini tespit etmek mümkündür. Tablo: V'te görüldüğü gibi toplam 142 kişiden oluşan çeşitli mesleklere mensup zümrelerin % 12'si gayr-i müslimlerden, % 88'i de müslümanlardan oluşuyordu. Şehirdeki toplam 142 kişiden oluşan meslek grupları içinde dokumacılık mesleğinde çalışan, cüllâh, gâzûr, hallaç, hayyat, külâhi, mutâf ve penbedüz gibi zümreler 69 kişi ile % 48.59'luk bir orana sahipti. Yaklaşık şehirdeki meslek gruplarının yarısı dokumacılık sahasında çalışmaktaydı. Şehirde bir boyahânenin de bulunması tekstil sanayinin önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

1455 yılında şehirdeki meslek grupları içinde ikinci sırayı dericilik meslek kolunda çalışanlar teşkil ediyordu. Bu meslek kolunda çalışanlar debağ, keşşger (ayakkabıcı), pabûcî ve pâlânî (semerci) gibi zümrelerdi. Meslek grupları içinde bunlar yaklaşık % 17'lik bir orana sahipti.

Meslek kolları içinde üçüncü sırayı müteferrik mesleklerde çalışanlar tarafından oluşturuluyordu. Bu grup içinde değirmenci, bâzdâr (doğancıkuşcu), çoban, çühadâr, dellâl, eskici, hancı, hekim, sayyâd (avcı) ve tamgacı zikredilebilir. Bunlar şehirdeki meslek zümrelerinin yaklaşık % 12'sini meydana getiriyordu.

Şehirdeki sarrâf (kuyumcu), sarâc (incik-boncukçu), haddâd (demirci), hakkâkî (mühür kazıyan) ve kavvas (okçu) gibi zümreler alet imâli ile ilgili esnaf kolunu teşkil ediyordu. Bunlar meslek kolları içindeki % 9.15'lik oranlarıyla dördüncü sırayı almaktaydı.

1455'te Niksar şehrinde yiyecek ve gıda maddeleri ile ilgili esnaf kolları bağbân, kasap, bozacı ve börekçi gibi zümreler tarafından oluşturuluyordu.

---

vergisi daha sonraki defterlerde ispençe adıyla alındığı görülmektedir (bk. TK. KKA, TD, nr. 10, s. 12/b).

⁵³ İBAK. MC, TD, nr. 92, s. 11, 14.

⁵⁴ *Aym defter*, s. 1, 10, 11, 14.

⁵⁵ *Aym defter*, s. 1, 11.

Bunlar esnaf kolları içinde % 7.04'lük bir orana sahipti ve beşinci sırayı teşkil ediyordu.

Tahrir Defterindeki verilere göre şehirdeki meslek kolları içinde en az sayıya sahip olanlar binâ-yapı ustalığı ve fiziki güce dayalı esnaf kollarıydı. Bunlar bennâ (bina yapan, mimar), neccâr (dülger-marangoz) ve nalband gibi zümrelerdi. Bu iş kolları şehirdeki meslek grupları içinde % 6.33'lük bir orana sahipti.

Tablo: V.
1455'te Niksar Şehrinde Meslekler

Meslekî Zümreler	Müslim	Gayr-i Müslim	Toplam	Oran (%)
Asiyâbî (Değirmenci)	2	-	2	1.40
Bâğbân	1	-	1	0.70
Bâzdâr (doğancı, kuşçu)	1	-	1	0.70
Bennâ (bina yapan, mimar)	4	-	4	2.81
Bozacı	-	1	1	0.70
Börekçi	1	-	1	0.70
Cühadâr (kapıcı, hizmetçi)	1	-	1	0.70
Cüllâh (Çulcu, dokumacı)	24	8	32	22.53
Çoban	1	-	1	0.70
Debbâğ	10	1	11	7.74
Dellâl	1	-	1	0.70
Eskici	3	-	3	2.11
Gâzur (ağartıcı)	2	-	2	1.40
Haddâd (demirci)	5	2	7	4.92
Hakkâkî (mühür kazıyan)	1	-	1	0.70
Hallaç	9	-	9	6.33
Hancı	1	-	1	0.70
Hayyat (terzi)	17	-	17	11.97
Hekim	1	-	1	0.70
Kasap	6	1	7	4.92
Kavvas (okçu)	2	-	2	1.40
Kefşger (ayakkabıcı)	10	1	11	7.74
Külâhî (takkeci)	4	-	4	2.81
Mutâf (keçeci)	1	-	1	0.70
Nalband	3	1	4	2.81
Neccâr (dülger, marangoz)	1	-	1	0.70
Pabûcî	1	-	1	0.70
Pâlânî (semerci)	-	1	1	0.70
Penbedüz (pamukçu)	4	-	4	2.81
Sarâc (incik-boncukçu)	2	-	2	1.40
Sarrâf (incici, kuyumcu)	1	-	1	0.70
Sayyâd (avcı)	4	1	5	3.52
Tamgacı	1	-	1	0.70

TOPLAM	125	17	142	100
--------	-----	----	-----	-----

Sonuç

Niksar şehri gerek nüfus yoğunluğu ve gerek iktisadî yapı yönünden, XIV. yüzyıl başlarında olduğu gibi⁵⁶, XV. asrın ortalarında da orta seviyedeki bir şehir görünümü vermektedir. Şehirdeki Melik Dânişmend, Yakup Şah Mescidi, Yusuf Şah, Mübârek Şah mahalleleri ile ahî Pehlivan, Ahî Şahin mahallelerinin varlığı ve şehir nüfusu içinde Ahî olarak anılanların küçümsenemeyecek bir sayıya sahip olmaları; bu asırda da Dânişmendliler'in ve Anadolu Selçuklularının Niksar şehrindeki izlerinin devam ettiğini ve ahîlerin şehirde önemli bir fonksiyonunun bulunduğunu göstermektedir. Şehirde dört ayrı medresenin varlığı burada yaşayan halkın eğitim düzeyinin yüksek bir seviyede olduğunun göstergesi olmalıdır.

---

⁵⁶ Kazvinî, *Aynı eser*, 99.